

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЗМІН АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ОСНОВНІ НОВЕЛИ

К. ГУСАРОВ

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями полягає у пошуку оптимальних шляхів оновлення цивільного процесуального законодавства в частині вдосконалення апеляційного провадження цивільного судочинства. Аналіз численних досліджень і наукових публікацій дає змогу констатувати про те, що їхнім предметом вивчення тих чи інших проблем апеляційного провадження. Водночас вважаємо за доцільне більш детально зосередити свою увагу на окремих законодавчих ініціативах, які спрямовані на внесення змін та доповнень до Цивільного процесуального кодексу України (далі — проект ЦПК України) в частині правового регулювання апеляційного провадження як форми перегляду судових рішень, що не набули законної сили. З огляду на це, завдання статті полягає в аналізі положень проекту Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» (далі —

проект № 6232) [1] стосовно новел апеляційного провадження, що пропонує суб'єкт законодавчої ініціативи.

Закон України від 2 червня 2016 р. «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон) передбачає зміни в інстанційній побудові судів, зокрема цивільної юрисдикції. До принципів новел нормативного регулювання засадничих начал переглядів судових рішень варто віднести утворення апеляційних округів, на які розповсюджується компетенція судів апеляційної інстанції. Водночас у вказаному нормативному акті законодавець повернувся до наділення Верховного Суду повноваженнями касаційної інстанції при розгляді цивільних справ. Закон передбачає, крім вказаного, функціонування Великої Палати Верховного Суду, правова природа повноважень якої визначена ст. 45.

Незважаючи на нормативне закріплення нового погляду законодавця на інстанційний перегляд судових рішень у Законі, ЦПК України на сьогодні не передбачає втілення зазначених змін до інстанційної побудови судів цивільної юрисдикції. Законодавчі ініціативи з цих питань не завжди отримували

належну підтримку з боку законодавчого органу. А. Грабовий з цього приводу зазначає, що новації, сформовані у проекті № 6232, нещодавно набрали тільки 164 голоси народних депутатів та, відповідно, не були включені до порядку денного шостої сесії Верховної Ради України VIII скликання [2].

Водночас, закріплюючи у ст. 355 проекту ЦПК України строк на апеляційне оскарження судового рішення та ухвали впродовж тридцяти днів, суб'єкт законодавчої ініціативи, на нашу думку, не виправдано намагається розширити строк апеляційного оскарження актів правосуддя. Це призводить до затягування набуття судовим рішенням законної сили. У зв'язку з цим доцільно запропонувати механізм апеляційного оскарження акта правосуддя, що був закріплений у раніше чинному цивільному процесуальному законодавстві. Йдеться про таку процедуру, при якій на законодавчому рівні раціонально передбачити можливу подачу заяви про оскарження судового рішення протягом десяти днів із дня його проголошення з подальшою подачею апеляційної скарги впродовж двадцяти днів після подачі заяви про апеляційне оскарження. Таке «поступове» апеляційне оскарження дасть змогу прискорити набуття актом правосуддя законної сили у тому випадку, якщо апеляційне оскарження не здійснюватиметься. При закріпленні ж строків та механізму оскарження, що пропонуються у ст. 355 проекту ЦПК України, строк набуття рішенням законної сили фактично дорівнює тридцятиденному терміну за умови відсутності апеляційного оскарження суб'єктом реалізації вказаного права.

У зв'язку з цим слід зазначити, що суб'єкт законодавчої ініціативи у змісті проекту ЦПК України не зазначає про зміст поняття остаточності судового рішення, оперуючи поняттям законної сили судового рішення. Аналогічна ситуація спостерігається і в чинному

ЦПК України. У юридичній літературі за допомогою законної сили судового рішення виражається правова визначеність акта правосуддя, його незмінність і виключність, а також здійсненність, преюдиціальність і обов'язковість [3, 646–648].

Увага до змісту терміна остаточності судового рішення обумовлюється змістом ст. 151¹ Конституції України в редакції Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Відповідно до вказаної норми Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Основного Закону (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Слід зазначити, що в національному законодавстві на конституційному рівні вперше запроваджено термін «остаточність судового рішення», зміст якого не міститься у нормах вітчизняного права. На проблему визначення «властивостей» остаточності судового рішення у цивільному процесуальному праві звертав увагу В. Комаров [4, 70–73]. Також невизначеним, на нашу думку, залишається питання використання всіх національних засобів юридичного захисту, зокрема у цивільному процесі.

Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. У статті 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) вказано, що Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) може брати справу до

розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно з загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати ухвалення остаточного рішення на національному рівні.

Зокрема, ознайомлення зі змістом Конституції Греції дає змогу стверджувати, що законодавство цієї держави настання юридичних наслідків судового рішення пов'язує не з його законною силою, а з набуттям рішення статусу остаточного. Так, відповідно до ч. 6 ст. 14 акта санкції у вигляді зупинення або припинення діяльності засобу масової інформації або заборони здійснювати журналістську діяльність наступають, при наявності зазначених випадків у названій нормі, після набуття рішенням суду статусу остаточного [5, 12]. Цивільний процесуальний кодекс Греції поряд із остаточністю судового рішення оперує терміном «безповоротне» судові рішення [6, 537]. Беручи до уваги зазначене, вважаємо, що термінологія європейського законодавства настання юридичних наслідків пов'язує з остаточністю судового рішення за відсутності терміна «законна сила», притаманного пострадянському процесуальному законодавству.

Враховуючи викладене, можна дійти таких висновків. По-перше, зміна процедури реалізації права апеляційного оскарження і його строків, ґрунтуючись на вказаних вище аргументах, дасть змогу прискорити набуття рішенням законної сили та статусу остаточного. По-друге, потребує впровадження у процесуальне законодавство, зокрема у цивільне процесуальне законодавство, термін «остаточне судові рішення» і його змісту, беручи до уваги закріплення поняття у нормах Конституції України та Конвенції.

На остаточність судового рішення суттєво впливає, крім строку допустимого оскарження акта правосуддя, і можливість поновлення строку на

оскарження. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ «Тімотієвич проти України» зазначено, що рішення національного суду в порушення інтересів заявника було скасовано за ініціативою прокурора, який застосував свої дискреційні повноваження. На його думку, в цьому випадку мало місце непропорційне та незаконне втручання у права заявника (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції) [7].

На сьогодні встановлення змісту терміна «остаточність судового рішення» залежить не тільки від обставин, пов'язаних з інстанційністю перегляду судових актів та від моменту набуття законної сили рішенням за правилами національного процесуального законодавства. Ситуація ускладнюється тим, що чинне цивільне процесуальне законодавство України не містить граничних строків порушення питання про поновлення строку на оскарження рішення. У зв'язку з цим у рішенні «Пономарьов проти України» ЄСПЛ вказує, що правова система багатьох держав-членів передбачає продовження строків оскарження за наявності для цього об'єктивних підстав. Водночас, якщо строк на ординарне апеляційне оскарження поновлено зі впливом значного періоду часу і з підстав, які не є переконливими, то поновлення строків на оскарження може порушити принцип правової визначеності. У зазначеному рішенні строк на оскарження судового акта було поновлено, зважаючи на те, що скрутний матеріальний стан сторони перешкодив сплаті державного мита. ЄСПЛ вказує, що сторона не стверджувала про відсутність коштів, а переконувала національний суд поновити строк оскарження судового акта виходячи з відсутності вільних коштів для сплати державного мита. До того ж відсутні відомості про те, що апелянт коли-небудь звертався із проханням відстрочити чи розстрочити сплату державного мита, що можна було здійснити за правилами національного законодавства. У такій

ситуації стороні була надана можливість подати повторну апеляційну скаргу в разі пропуску значного проміжку часу і після початку виконання рішення суду. Такі обставини, на думку ЄСПЛ, мали на меті не виправлення серйозних помилок, а лише повторний розгляд справи. У такому випадку національні суди порушили принцип правової визначеності і «право на суд» заявника, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції. І хоча, на думку Суду, вирішення питання про поновлення строку на оскарження перебуває у межах дискреційних повноважень національних судів, такі повноваження не можуть бути безмежними. Підставами поновлення таких строків можуть бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про ухвалені рішення у їхній справі [8].

Однак навіть у подібних випадках можливість поновлення строків на оскарження не повинна бути необмеженою, оскільки сторони в розумні строки повинні застосовувати заходи для того, щоб з'ясувати стан невідомого їм судового провадження. Про це вказується у рішеннях ЄСПЛ «Олександр Шевченко проти України» та «Трух проти України» [8]. У кожному випадку національні суди повинні перевіряти, чи виправдовують підстави поновлення строків на оскарження втручання у принцип *res judicata*, особливо щодо тих справ, у яких національне законодавство не обмежує повноваження судів ані в часі, ані в підставах поновлення строків.

З огляду на вказані обставини заслуговує на підтримку положення ч. 2 ст. 359 проекту ЦПК України, відповідно до якого незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення. Винятки становлять випад-

ки подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або яку не було залучено до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права та/або обов'язки. До зазначених винятків суб'єкт законодавчої ініціативи відносить також пропуск строку на апеляційне оскарження внаслідок обставин непереборної сили, зміст яких не розкривається у проекті ЦПК України.

Потребує уточнення, на нашу думку, і порядок подання апеляційної скарги. Стаття 356 проекту ЦПК України передбачає, що вона подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції. Подальші норми вказаного документа закріплюють правила, відповідно до яких суддя апеляційної інстанції (в окремих випадках — суддя-доповідач) на підставі змісту апеляційної скарги та доданих до неї документів вирішує питання про відкриття апеляційного провадження або про залишення апеляційної скарги без руху, її повернення або відмову у відкритті апеляційного провадження. Уявляється, що вказані процесуальні дії суд апеляційної інстанції чи суддя-доповідач мають вчиняти, враховуючи аналіз матеріалів цивільної справи. Також вважаємо за доцільне запропонувати залишити існуючий порядок подачі апеляційної скарги, відповідно до якого вказаний документ подається до суду першої інстанції. Останній, своєю чергою, після спливу строку на апеляційне оскарження надсилає скаргу разом із матеріалами цивільної справи до суду апеляційної інстанції.

Новелою апеляційного провадження, визначеною проектом ЦПК України, є можливість розгляду апеляційної скарги без повідомлення учасників справи. Згідно з частинами 1 і 2 ст. 370 апеляційні скарги на рішення суду у справах із ціною позову менше 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спро-

щеного позовного провадження, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. Апеляційні скарги на ухвали суду, зазначені в пунктах 1, 5, 6, 9, 10, 14, 19, 37–40 ст. 354, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи. У зв'язку з цим слід зазначити, що реалізація цього положення, на нашу думку, не сприятиме забезпеченню доступності правосуддя. Це є проявом форми перешкоджання доступу громадян до суду. Н. Сакара справедливо виступає за розроблення способів і механізмів їх усунення, а також встановлення умов або факторів, які можуть гарантувати найбільш сприятливі обставини для реалізації їхніх права на судовий захист [9, 79, 80], зокрема й у суді апеляційної інстанції. Однак в окремих випадках можуть бути виправдані обмеження щодо участі в суді касаційної інстанції осіб, які брали участь у справі. Вважаємо, що існуючі правила щодо участі у касаційному провадженні осіб, що брали участь у справі, не можна визнати обмеженням доступу до суду, зважаючи на екстраординарний характер касаційного провадження. При цьому зважати на вимоги Конвенції та практики ЄСПЛ. Так, у справах «Монелля проти Швеції» (рішення від 22 лютого 1984 р.) та

«Моріс проти Швеції» (рішення від 2 березня 1987 р.) перед судом стало питання про можливість відступу від принципу відкритого розгляду справи, на якому особа може бути присутньою і відстоювати свої позиції, з урахуванням особливості національного процесуального права.

ЄСПЛ постановив, що якщо розгляд у суді першої інстанції був гласним, відсутність участі особи в судах вищих інстанцій може бути виправдана особливостями процедури. Якщо скарга зачіпає виключно питання права, а не факту, то, на його думку, вимоги гласного розгляду є дотриманими і тоді, коли заявнику не була надана можливість особисто бути заслуханим у касаційному суді [10, 648–649].

На жаль, обмежений обсяг статті не дозволив дослідити такі новели апеляційного провадження, що пропонує проект ЦПК України, як межі апеляційного розгляду та окремі аспекти оновленого кола повноважень суду апеляційної інстанції. Поряд із цим, на остаточність і здійсненність рішення апеляційного суду негативним чином впливатиме встановлена в цьому акті можливість розгляду апеляційної скарги, що надійшла після розгляду справи (ст. 371). Зазначена процедура потребує окремої уваги та дослідження.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. *Грабовий А.* Новації цивільного процесу / А. Грабовий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/5/26/160298.htm>
3. *Курс цивільного процесу* : підруч. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова [та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. — Харків : Право, 2011. — 1352 с.
4. *Комаров В. В.* Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. — Харків : Право, 2012. — 624 с.
5. *Το Σύνταγμα της Ελλάδος: σύγχρονη νομοθεσία*. — Αθήνα-Θεσσαλονίκη : Εκδοσεις Σακκουλα, 2008. — 129 с.
6. *Καλάβρος Κ.* Κωδικός πολιτικής δικονομίας (με την νομολογία της ολομελίας του Αρείου Πάγου από το 1971 μέχρι και το Μάρτιο 2012). / Καλάβρος Κ., Σταματόπουλος Σ. — Αθήνα-Θεσσαλονίκη : Εκδοσεις Σακκουλα, 2012. — 725 с.
7. *Рішення* Європейського суду з прав людини у справі «Тімотієвич проти України» (заява № 63158/00) : від 8 листопада 2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5360.0>
8. *Стаття 6* «Право на справедливий суд» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/19618>

9. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія / Н. Ю. Сакара [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/Sakara_2010.pdf
10. Конституція України : наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін [та ін.] ; редкол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Прошевой [та ін.]. — Харків : Право, 2003. — 808 с.

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232 [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts: Draft Law of Ukraine dated March 23, 2017, № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
2. Hrabovyi A. Novatsii tsyvilnoho protsesu [Innovations of the Civil Process]. Available at: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/5/26/160298.htm>
3. Kurs tsyvilnoho protsesu [Course of the civil process], Kharkiv: Pravo, 2011, 1352 p.
4. Komarov V. V. Tsyvilne protsesualne zakonodavstvo u dynamitsi rozvytku ta praktytsi Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Civil Procedural Legislation in the Dynamics of Development and Practice of the Supreme Court of Ukraine], Kharkiv: Pravo, 2012, 624 p.
5. Το Σύστημα της Ελλάδος: σύγχρονη νομοθεσία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.: Εκδόσεις Σακκουλα, 2008, 129 с.
6. Κολάβρος Κ., Σταματόπουλος Σ. Κωδικός πολιτικής δικονομίας (με την νομολογία της ολομελείας του Αρείου Πάγου απο το 1971 μέχρι και το Μαρτίο 2012), Αθήνα-Θεσσαλονίκη.: Εκδόσεις Σακκουλα, 2012, 725 с.
7. Timotiievykh proty Ukrainy: rishennia Ievropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi vid 8 lystopada 2005 r. (zaiava № 63158/00) [Timotiievykh against Ukraine: The decision of the European Court of Human Rights in the case (application № 63158/00) from November 8, 2005]. Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5360.0>
8. Stattia 6 «Pravo na spravedlyvyi sud» [Article 6 «Right to a fair trial»]. Available at: <http://www.minjust.gov.ua/19618>
9. Sakara N. Iu. Problema dostupnosti pravosudiva u tsyvilnykh spravakh [The problem of accessibility of justice in civil cases]. Available at: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2010/Sakara_2010.pdf
10. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine], Kharkiv: Pravo, 2003, 808 p.

Гусаров К. Законодавчі ініціативи змін апеляційного провадження цивільного судочинства: основні новели

Анотація. У статті розглядаються основні новели апеляційного провадження цивільного судочинства. Вони, зокрема, пропонуються у змісті проекту Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів». Увагу приділено питанням: необхідності вдосконалення строків та порядку апеляційного оскарження; законної сили й остаточності судових рішень; можливої процедури розгляду апеляційної скарги без повідомлення учасників цивільної справи та розгляд вказаного документа після закінчення апеляційного розгляду скарги на рішення, що стало предметом «повторного» розгляду; оновленого кола повноважень апеляційного суду, що пропонуються суб'єктом законодавчої ініціативи у зазначеному законопроекті.

Ключові слова: апеляційний розгляд, межі розгляду апеляційної скарги, повноваження апеляційного суду, апеляційний розгляд.

Гусаров К. Законодательные инициативы изменений апелляционного производства гражданского судопроизводства: основные новеллы.

Аннотация. В статье рассматриваются основные новеллы апелляционного производства в гражданском процессе. Последние, в частности, предлагаются в содержании проекта Закона Украины от 23 марта 2017 г. № 6232 «О внесении изменений в Хозяйственный процессуальный кодекс Украины, Гражданский процессуальный кодекс Украины, Кодекс административного судопроизводства и в иные законодательные акты». Внимание уделено вопросам: необходимости усовершенствования сроков и порядка апелляционного производства; законной силы и окончательности судебных решений; возможных процедур рассмотрения апелляционной жалобы без уведомления участников гражданского дела и рассмотрения указанного документа после окончания апелляционного рассмотрения; обновленного круга полномочий апелляционного суда, которые предлагаются субъектом законодательной инициативы в указанном законопроекте.

Ключевые слова: апелляционное рассмотрение, пределы рассмотрения апелляционной жалобы, полномочия апелляционного суда, апелляционное рассмотрение.

**Husarov K. Legislation Initiatives of Changes of Appeal in Civil Legal Proceedings:
Basic Novels**

Annotation. In the article are examined the basic novelties of appeal in the civil rule-making. Last, in particular, are offered in content of the project of the Law of Ukraine «About making changes in the Economic procedural Code of Ukraine, Civil procedure Code of Ukraine, Code of the administrative proceedings and another legislative acts» № 6232 from 23.03.2017 The author gives one's attention to the necessity of improvement of terms and order of appellate proceedings the question of legal force and conclusiveness of court decisions. Possible procedures of consideration of appeal are not left by attention without notification of participants of civil case and consideration of the indicated document after completion of appellate consideration. At the same time, in the article the author are paying attention to the renewed term of appeal court that is offered by the subject of legislative initiative in the indicated bill.

Key words: appellate consideration, limits of consideration of appeal, authority of appeal court, appellate proceeding.